

© RESPUBLIKINĖ UNIVERSITETINĖ LIGONINĖ VAIKO RAIDOS CENTRAS

S. LESINSKIENĖ

**VAIKAI SU ASPERGERIO SINDROMU
– KAIP SUPRASTI IR PADĖTI?**

MOKOMOJI KNYGA

VILNIUS 2001

Apsvarstė ir pasiūlė spausdinti Vilniaus universiteto Socialinės pediatrijos ir vaikų psichiatrijos klinika (2001. 02. 27; protokolo Nr. 7)

Recenzavo: prof. habil. dr. Algirdas Dembinskas
doc. dr. Dainius Pūras

Šis leidinys skiriamas vaikų-paauglių psichiatrių, bendrosios medicinos praktikos gydytojų, psichologų, pedagogų darbu, medicinos studentų ir gydytojų-residentų mokymuisi bei tėvams, auginantiems Aspergerio sindromą turinčius vaikus.

Nuosirdžiai dėkoju visiems mokytojams, vaikams ir tėvams, dalyvavusiems Aspergerio sindromo epidemiologiniame tyrime.

© RUI. Vaiko raidos centras

Spausdino P. Kalibato II PETRO OFSETAS, Žalgirio g. 90, LT-2005, Vilnius, telefonas 73 33 47, faksas 73 31 40, el.paštas petroffsetas@vilnius.balt.net

ĮVADAS

„Aš noriu būti mokslininkas, nes man labai patinka gyvūnai“, – taip vietoj „laba diena“ pradeda pažinti pirmą kartą pas gydytoją konsultuotis atėjęs mažasis pacientas su mama. Toliau jis ilgai ir smulkmeniškai pasakoja, ką perskaitė enciklopedijoje apie retas dinosauro rūšis, noriai juos piešia, vėl pasakoja.

„Mokytoja, kada kalbėsime apie Saulės masę, žvaigždes?“, – klausia rugsėjo pirmąją į mokyklą atėjęs pirmokas, kai vaikai paciltui sako savo vardus, susipažįsta klasėje.

Kitas berniukas, pradėjęs lankyti mokyklą, yra ypač nedrąsus, įsitempęs, nebendrauja su vaikais, pradžioje net nesėda į suolą, slepiasi. Klausiamas atsako mandagiai, trumpai ir formaliai, pats aktyviai nieko nepasakoja.

Tai keletas pavyzdžių apie be galo įdomius vaikus, dar vadinamus „nevaikiškais vaikais“, arba „mažais senukais“, arba Aspergerio sindromą turinčiais vaikais.

Aspergerio sindromas (AS) dar visai neseniai buvo mažai žinomas mūsų visuomenėje, tačiau pastaruoju metu apie šį sindromą kalbama vis dažniau. Paaiškėjo, kad vaikų, turinčių šį sutrikimą, yra net po kelis kiekvienoje bendrojo lavinimo mokykloje, arba 6 iš 1000 vaikų (Lesinskienė S., Pūras D., 2000). Nors šį sindromą turintys vaikai savo išvaizda nesiskiria nuo bendraamžių, tačiau iš aplinkinių labai išsiskiria keistu elgesiu ir bendravimu, naivumu, intencijos stoka neįprastais pomėgiais bei interesais. Tai labai įdomūs, originalūs ir saviti vaikai, dažnai pasižymintys neeiliniais sugebėjimais vienoje srityse ir kartu sunkumais kitose srityse, turintys bendravimo, emocijų, socialinio elgesio sutrikimų. AS vaikų sunkumai išryškėja pradėjus lankyti bendraamžių kolektyvą.

Šiems vaikams reikalinga specifinė pagalba. Ypač svarbu individualus mokytojų dėmesys bei tėvų, mokytojų, su vaiku dirbančių specialistų kantrybė, supratimas ir konstruktyvius tarpusavio

bendradarbiavimas, todėl labai norėtųsi jiems visiems palinkėti supratimo ir geranoriškumo šių vaikų atžvilgiu.

Šiuo metu pasaulio mokslinėje literatūroje vis dažniau diskutuojama, ar vaikui būdingi AS ypatumai turėtų būti laikomi normos variantu, savitais asmenybės bruožais, ar juos reikėtų priskirti psichikos bei elgesio sutrikimų grupei. Keliami klausimai, ar etiška kalbėti apie sutrikimą, gydymą, jei AS turintis vaikas ar suaugęs yra originali, kūrybinga asmenybė, dažnai turinti neeilinių sugebėjimų kažkurioje siauroje srityje. Manoma, jog atskirti padėtų adaptacijos visuomenėje kriterijus, ir, jei AS bruožų turinčio vaiko ar suaugusiojo socialinė adaptacija yra gera, AS neturėtų būti diagnozuojamas. Keliamas hipotezė, jog lengvai išreikštų AS bruožų padidėjimas visuomenėje gali būti susijęs su žmonijos savisaugos tendencijomis, aktyvuojant savo genofonde savybes, padedančias prisitaikyti šiuolaikiniame industriniame kompiuterizuotame technologijų pasaulyje. Šioje knygelėje nemėginsime rasti atsakymus į visus šiuos sudėtingus klausimus, o pameginsime skaitytoją supažindinti su šiam sindromui būdingais ypatumais ir AS turinčių vaikų specifiniais poreikiais, nes tik pažindami ir suprassdami šių asmenų ypatumus, stipriąsias bei silpnąsias jų asmenybės puses, priimdami jų individualumą galime ir turime jiems konstruktyviai padėti.

ASPERGERIO SINDROMO BRUOŽAI

SOCIALINIO ELGESIO, BENDRAVIMO YPATUMAI

AS yra laikomas lengva autizmo pasireiškimo forma. Šių vaikų išvaizda normali, intelektualiniai sugebėjimai geri, tačiau jie nesugeba adekvačiai bendrauti ir žaisti su savo bendraamžiais, nes labai stokoja intuityvaus pajautimo bendravime, pasižymi keistu elgesiu, savotiškais pomėgiais. Labiausiai AS bruožai išryškėja pradėjus lankyti vaikų kolektyvą, dažniausiai – darželyje arba pradinėse mokyklos klasėse, nors AS būdingi ypatumai pasireiškia nuo pat ankstyvosios vaikystės. Kūdikystės periodu būdingas pernelyg didelis ramumas, arba, atvirkščiai, itin didelis dirglumas, irzlumas, judrumas, miego sutrikimai (dažni pabudimai, jautrus miegas, sunku užmigti, neįprastas miego ritmas ir kt.), didelis išrankumas maistui. Anksti išryškėja AS būdingi specifiniai bendravimo sutrikimų požymiai (– pasidalinto dėmesio stoka, nesugebėjimas žaisti vaizduotės žaidimų, nesugebėjimas prisiderinti prie spontaniškai besikeičiančių situacijų).

Darželyje AS turintiems vaikams iškyla didelių bendravimo sunkumų. Jie sunkiai atsiskiria nuo tėvų, darželį lanko nenoriai, nežaidžia su vaikais, būna atsiskyre, vieniši, arba greitai susipyksta ir nemoka draugauti. Dažnai, pradėjus lankyti vaikų kolektyvą, kai socialinių santykių ratas išsiplečia už namų ribų, o adaptacija reikalauja daug vidinių jėgų, šie vaikai ima sirgti įvairiomis peršalimo ligomis. Jie daug serga, mažai lanko, atsilieka nuo kolektyvo, nepritampa, susidaro lyg užburtas ratas. Pradėjus lankyti mokyklą, kai reikia ilgai išbūti bendraamžių grupėje, atfikti įvairias mokymo užduotis, AS bruožų, elgesio, bendravimo problemos dar labiau išryškėja.

Svarbiausias ir esminis šio sindromo bruožas yra socialinio elgesio sutrikimai: intuityvios bendravimo stoka, socialiai ir emocionaliai netinkamas ir neprognozuojamas elgesys. Šiems vaikams sunku pajauti ir suprasti situaciją bei tinkamai moduluoti savo elgesį pagal socialinį kontekstą.

Savo nesuvokimu jie dažnai supykdo ar įžeidžia kitus žmones, patys to nenorėdami ir nesuprassdami, kad aplinkiniai asmenys dėl to

gali nemaloniai jaustis: (pvz., garsiai komentuoja tai, ką reikėtų nutylėti, įsiterpia į pokalbį ne laiku ir ne vietoje, ir kt.). Jiems sunku įsijausti į kito žmogaus būseną, suprasti „nerašytas bendravimo taisykles“, kurių niekas specialiai nemoko, bet kurias kiti vaikai augdami pajunta ir perpranta patys. AS vaikai dažnai pasielgia impulsyviai ir nepagalvoja apie pasekmes. Jiems sunku suprasti, ką ir kaip įvairiose situacijose turėtų daryti, ko iš jų tikimasi. Dėl intencijos stokos ir situacijos nepajautimo jie elgiasi nemandagiai, iššaukiančiai. Dažnai aplinkiniai, nesuprasdami AS ypatumų, kaltina šių vaikų tėvus nereiklumu, blogu auklėjimu, pernelyg dideliu vaiko grubumu, nemandagumu toleravimu. Aplinkinių kaltinami, tėvai jaučiasi bejėgiai pakeisti situaciją, neretai išbando daugybę auklėjimo ar poveikio būdų, tačiau vaiko elgesio ir bendravimo problemos išlieka. Todėl labai svarbu pagalba tėvams, jų konsultavimas, auginant vaiką, turintį AS bruožų.

Būdinga, jog šie vaikai kalba ir bendrauja kaip maži senukai, todėl dažnai pavadinami „nevaikiškais vaikais“. Jie labiau linkę bendrauti su suaugusiais, nes suaugusieji įdomesni, daugiau visko žinantys, su jais galima pasikalbėti apie rūpimus intelektualius dalykus. Suaugusiųjų elgesys šiems vaikams yra lengviau suprantamas ir nuspėjamas, be to, suaugusieji daugiau globoja ir neretai padeda lankėčiai išspręsti keblias socialines situacijas, kai AS vaikui pritrūksta nuovokos ir intuityvaus pajautimo. Šiems vaikams būdingos senamadiškos manieros, dažnai jie būna ne pagal metus rimti, stokoja laisvumo, spontaniškumo, lankstumo bendravime.

Sunkiausia AS turintiems vaikams yra tinkamai žaisti ir bendrauti su savo bendraamžiais. Kartais jie noriai bendrauja su vyresniais už save vaikais (kaip su suaugusiais), arba su mažesniais už save vaikais (direktyviai juos globoja ir vadovauja, patys būdami suaugusiojo rolėje). Sunkiausia jiems yra žaisti ir pritaipti prie savo anžiaus vaikų. Žaidžiant jie turi tendenciją vadovauti, primesti savo taisykles, dažnai būna egocentriški ir direktyvūs. Neretai jų draugystė tęsiasi tol, kol kiti vaikai žaidžia jų sugalvotus žaidimus pagal jų nustatytas taisykles. Jiems sunku prisiderinti, bendradarbiauti, kurti kartu, primti kitų vaikų sugalvotus pasiūlymus ar idėjas. AS turintys vaikai pasižymi dideliu noru valdyti, kontroliuoti žaidimą ar situaciją, o jei tai nepavyksta, jie linkę atsiriboti, pasitraukti, likti nušalyje.

Tuomet jie sako, kad jiems nereikia draugų, kad neįdomu su jais bendrauti, kad jie pernelyg jaudrūs, išdykę, nedraugiški ar pan. Jie retai kada patys aktyviai kitiems vaikams pasiūlo bendrauti, dažnai atsisako, kai juos kviečia žaisti klasės draugai. AS vaikai būna linkę vengti vaikų susibūrimų, jiems geriau, kai juos palieka vienas. Kartais jie piktai ar agresyviai gina savo teritoriją, interesus, grubiai atstumia aplinkinius, norinčius įsibrauti į jų asmeninę erdvę.

Šį sindromą turintys vaikai nesugeba būti grupės nariais, linkę paaisyti savo, o ne grupės interesus. Jiems būna itin sunku dalyvauti grupiniuose žaidimuose, ir ypač tuomet, kai reikalinga greita reakcija, laisvumas, spontaniškumas. Juos dažnai domina pati žaidimo eiga, o ne rezultatas ar komandiniai pasiekimai. Kai komanda džiaugiasi pergale, jie dažnai būna abejingi.

Šių vaikų socialinė adaptacija pasunkėja, dažnai komplikuojasi ir dėl to, jog jų dažniausiai nedomina bendraamžių žavėjimasis tuo metu populiariais žaislais ar madingais drabužiais. Jiems itin sunku pritaipti prie vaikų kolektyvo, požiūriu, nuomonės, interesus, todėl draugai juos retai kviečia į šventes ar vakarėlius.

Iš aplinkinių jie išsiskiria ne kiekybiniais, o kokybiniais bendravimo ypatumais. Pagal tai, su kuo AS turintys vaikai bendrauja mokykloje ar darželyje, juos galima suskirstyti į tris grupes: 1) dalis AS vaikų nebendrauja nei su vaikais, nei su mokytoja, pertraukų metu dažniausiai būna atsiskyre, vieni, nušalioje vietoje, kartais kalbasi ar žaidžia patys su savimi; 2) kita dalis vaikų (dažniausiai pradinė klasių mokiniai) nesitraukia nuo mokytojos nei pamokų, nei pertraukų metu, stengiasi daug kalbėtis, klausinėti, nori išskirtinio dėmesio ir visai nebendrauja su klasės vaikais; 3) dar kita dalis vaikų bendrauja ir su vaikais, ir su mokytoja, tačiau keistai, neįprastai, nevykusiai, todėl iš jų bendraklasiai dažnai žiauriai tyčiojasi. Didelis nerimas aplinkiniams neretai kyla tuomet, kai AS turintys vaikai, būdami tarp kitų vaikų, ima garsiai kalbėtis ar žaisti su savimi, o ne su klasės draugais. Tuomet mokytojai akivaizdžiai pamato, jog vaikas turi bendravimo, emocijų ir elgesio problemų, ir aktyviai pataria tėvams ieškoti pagalbos.

Jaunesniame amžiuje AS turintys vaikai mažai dėmesio kreipia į savo vienišumą, atsisakymą ar nepripaimą prieš bendraklasius. Vėliau, ypač prasidėjus paauglystei, jie ima vis labiau pamato savo izoliaciją,

netinkama: kai, atrodytu, reikia sureaguoti, jie neparodo jausmų, atrodo šalti ir abejingi, o kartais, atvirkščiai, visai netikėtai sureaguoja itin ūmiai ir stipriai, netinkamu būdu ir netinkamoje vietoje. Ten, kur reikia pajautimo ir intencijos, jie naudoja mąstymą, išprotavimą.

Šiems vaikams sunku iš žmogaus veido išraiškos suprasti jo emocinę būseną. Žiūrėdami į nuotraukas ar paveikslėlius, jie dažnai klysta, neteisingai įvardina žmonių nuotaikas. Bendraudami jie nesugeba pažinti subtilių, ypač nežodinių signalų, neprisiderina prie pašnekovo. Dažnai jie nejaučia ir nesupranta, ką vienoje ar kitoje situacijoje turėtų daryti, ko iš jų tikisi aplinkiniai. Todėl buvimas tarp žmonių, bendravimas, ypač iš anksto nežinomose, netikėtose situacijose jiems sukelia didelę įtampą ir nerimą. Būdinga, jog šie vaikai yra linkę vengti naujų, nežinomų situacijų, masinių švenčių, grupinių renginių, ir, jeigu tik gali, jose mielai nedalyvauja. Grupinių švenčių metu jų elgesys dažnai būna chaotiškas, sunkiai suvaldomas ir nuspėjamas, jiems sunku suprasti, kas vyksta, ir prisiderinti prie situacijos. Įprastose, pažįstamose situacijose jie būna ramesni, saugesni, laikosi įprastinių taisyklių. Šiems vaikams labai svarbu žinoti iš anksto, kas, kada ir kaip vyks, ką ir kodėl darys aplinkiniai, ką jie toje situacijoje turėtų daryti. Svarbu iš anksto juos informuoti apie netikėtus suplanuotos veiklos (įvairiose socialinėse situacijose) pasikeitimus, nes šie vaikai labai jautriai reaguoja į netikėtus įprastinės, nusistovėjusios tvarkos pasikeitimus.

Taip pat šie vaikai turi polinkį turėti keistų, neįprastų baimių (pav., ilgą laiką bijo lipti laiptais, vėjo, lietaus ir pan.). Šios AS turinčių vaikų baimės skiriasi nuo tam tikro amžiaus tarpsnio vaikams būdingų baimių savo keistu pobūdžiu bei intensyvumu (sunku nuraminti, padrasinti ar įtikinti). Jų baimės turi tendenciją išlikti ir po to, kai vaikas daugelį kartų būna buvęs baimę keliančioje situacijoje, turėjęs daug progų įsitikinti, jog tai nepavojinga, ir baimė nėra pagrindo. O kartais, atvirkščiai, šie vaikai pasižymi tuo, jog jie nebijo ir nereaguoja tikrai pavojingose ir baimę keliančiose situacijose, stoka savisaugos ir atsargumo, elgiasi impulsyviai, negalvoja apie pasekmes.

NEĮPRASTAS JAUTRUMAS APLINKOS STIMULAMS

Daugumai AS turinčių vaikų yra būdingi sensorinio sensityvumo sutrikimai bei sensorinės integracijos savitumai. Dažnai tai pasireiškia padidintu jautrumu tam tikriems aplinkos dirgikliams: garsams (pvz., radijo šnypštėjimui, mašinų motoro ūžėjimui, vandens lašėjimui iš krano ir kt.), vizualiniams stimulams (pvz., ryškiai saulės ar elektros lempų šviesai, mirgėjimui ir kt.), paviršiniam taktiliniam prisilietimui į kūno paviršių, kvapams, švarai, maisto skoniu, sudėčiai ar konsistencijai, ir kt. Dėl polinkio laikytis nusistovėjusios tvarkos ir nemėgti naujovių jie paprastai yra nelinkę ragauti naujų patiekalų, valgo tik keletą savo mėgiamų valgių, patiektų įprastu būdu, todėl tėvai dėl to turi nemažai sunkumų, dažnai maistą AS vaikams namuose gamina ir pateikia atskirai.

Skausmui, temperatūrai, atvirkščiai, dažniausiai jie pasižymi per mažu jautrumu, gali lengvai pakelti didelį skausmą ar šaltį. Jie nelinkę skųstis, todėl šiems vaikams yra pavojus nepastebėti somatinių ar infekcinių ligų pradžios.

Į šių vaikų polinkį turėti padidintą jautrumą sensoriniams stimulams būtina atkreipti dėmesį tuomet, jei jie sunkiai sukaupia ir išlaiko dėmesį, arba ima elgtis keistai, chaotiškai. Tuomet aplinkoje reikėtų įeškoti potencialių dirgiklių, kuriems vaikas yra pernelyg jautrus, ir stengtis juos sumažinti.

JUDESIŲ NERANGUMAS, PRASTA KOORDINACIJA

Ši sindromą turintiems vaikams labai būdingas smulkiosios ir stambiosios motorikos nerangumas, prasta kūno judesių koordinacija. Dėl smulkiosios motorikos negrabumo šie vaikai ilgiau nei kiti bendraamžiai mokosi užsisėgti sagas, susirišti batų raiščius ir kt. Jų raštas dažnai būna nelygus, netvarkingas, negrabus, ir jei mokykloje į tai kreipiamas pernelyg didelis dėmesys, šie vaikai nuolat gauna pastabas, praranda norą dirbti, mažėja pasitikėjimas savimi. Todėl,

matant šiuos vaiko ypatumus, rašysenos negrabumo nereikėtų permelyg akcentuoti, geriau pagirti jį už pastangas, ir nelyginti jo rašto su kitų vaikų raštu.

Sportuodami ar šokdami jie taip pat stokoja laisvumo, spontaniškumo, vikrumo, yra lėtesnės reakcijos. Žygiuojant su klase, jiems dažnai būna sunku išmokyti kartu suderinti kojos ir priešingos rankos judesį. Kartais šie vaikai nevalingai daro įvairius veido, rankų ar viso kūno judesius (ypač susijaudinę), aplinkiniams tai gali sudaryti keisto manieringumo įspūdį.

Neretai jų nerangumas ir koordinacijos sunkumai tampa pajauokų ir patyčių šaliniumi mokykloje. Fizinio lavinimo pamokų metu dėl lėtesnės koordinacijos ir orientacijos jiems sunku dalyvauti estafetėse, dažnai jie sugadina komandos rezultatus, dėl to klasės draugai pyksta, nenori priimti į komandą, ir pan. Šių nemalonių konfliktų ir nesupratimų būtų galima išvengti, iš anksto apgalvojant ir tinkamai modeliuojant įvairias situacijas mokykloje ar darželyje. Jei ši problema ypač aštri, grupiniame užstėmime geriau vaikui duoti individualią užduotį, kartu įtraukiant jį į bendrą veiklą, pav., skaičiuoti rezultatus, teisejauti, paduoti lankus, kamuolius, ir pan.

SUVOKIMO, MĄSTYMO YPATUMAI

Jau nuo ankstyvos vaikystės AS turintys vaikai pasižymi intensyviu domėjimusi neįprastais ir jų amžiaus vaikams nebūdingais intelektualiais siauro, riboto pobūdžio dalykais. Jau ikimokykliniame amžiuje šie vaikai žino valstybių vėliavas, gerai orientuojasi žemėlapyje, braižo sudėtingas santechnikos įrenginių, liftų, troleibusų durų uždarymo ir kt. schemas, gerai konstruoja, sudeda sudėtingas dėliones iš daugybės dalių ir pan. Šie specifiniai juos dominantys dalykai laikui bėgant keičiasi, tačiau išlieka neįprastai didelis domėjimosi intensyvumas, - savo pomėgiams AS turintys vaikai skiria visą laisvalaikį, juos dominančios temos nuolat dominuoja jų pokalbiuose su aplinkiniais. Juos labai sunku sudominti kitokio pobūdžio veikla, negu juos dominantys dalykai.

Kadangi šie vaikai pasižymi puikia ilgalaikė atmintimi, apie tai, kas juos domina, jie sukaupia daug informacijos, tačiau tame jų domėjimėsi

yra daugiau mechaniskumo nei prasmės. Mokykliniame amžiuje šie vaikai dažnai intensyviai domisi geografija, astronomija, biologija, istorija, technika, kompiuteriais ir pan. Jie skaito daug literatūros, specialių knygų, žurnų, enciklopedijų ir kt., savo žiniomis juos dominančioje srityje ženkliai pralenkdami bendraamžius. Apfinkinius dažnai stebina toks gilus vaiko vienos kažkurios srities išmanymas ir aktyvus domėjimasis. Tuomet ir tėvams, ir mokytojams yra sunku suprasti vaikui kylančius bendravimo, emocijų, elgesio ir kt. sunkumus mokykloje, objektyviai įvertinti jų priežastis.

AS labai būdingas sugebėjimų įvairiose protinio funkcionavimo srityse netolygumas. Kartais kyla daug nesupratimų, kai paaiškėja, kad vaiko sugebėjimai ir pasiekimai įvairiose srityse labai nevienodi, vienos - puikūs, o kitose - menki. Neretai paaiškėja, kad AS turintys vaikai kartu turi ir kitų sunkumų, dažniausiai specifinių mokymosi raidos sutrikimų, pvz. skaitymo, rašymo ir kt.

Būdinga, jog AS turintys vaikai pasižymi gerais ar net išskirtiniais sugebėjimais vienoje ar keliuose srityse (pvz., muzikoje, dailėje, turi puikų vizualinį - konstrukcinį erdvės suvokimą), o kitose srityse (pvz., žodinio suvokimo, pasakojimo) turi daug specifinių sunkumų. Ši sindroma turintys vaikai vizualinius stimulus suvokia žymiai geriau nei verbalinius, t.y. jie supranta geriau tai, ką jie mato, negu tai, ką girdi. Šiems vaikams sunku suvokti ilgą žodinę informaciją, ir kadangi jie dėmesį fokusuoja tik į kelis sakinio žodžius, todėl dažnai nesupranta ir neatlieka ilgų žodinių užduočių. Jiems yra būtina ne tik pasakyti, bet ir vizualiai parodyti, ką jie turėtų daryti. Lanksčiai taikomos vizualinės žodinių užduočių sprendimo pagalbinės schemos padeda susigaudyti, suprasti užduotį, nes kitaip jie dažnai nedirba per pamokas.

Šiems vaikams ypač sunku atpasakoti perskaitytą grožinės literatūros tekstą, suvokti visumą, esmę, priežastinį - pasekminį tarpusavio ryšį, jie linkę fokusuotis į detales, atskirus faktus. Jie sunkiai išmoksta ir deklamuoja eilėraščius, dažnai nesugeba kartu su kitais vaikais žaisti vaizduotės žaidimų.

Jiems labai sunku suprasti perkeltinę prasmę, pokštus, anekdotus, mišles, sunku paaiškinti priežodžius, patarles. Dėl to dažnai kyla įvairių nesupratimų, ypač jei aplinkiniai nesupranta šių vaikų suvokimo ypatumų. Tai, kas jiems sakoma, jie linkę suprasti pažodžiui, dėl to dažnai pakliūna į keistas, keblias situacijas. Pavyzdžiui, mergaitė

atsakinédama mokykloje ant lentos rašė labai mažomis raidėmis, mokytoja pajaukavo, ar negalėtų ji dar mažesnėmis raidėmis parašyti, tuomet ji nutrynė užrašą ir viską perrašė dar smulkesnėmis raidėmis. Jeigu panašiomis situacijomis aplinkiniai nesupranta vaiko sunkumų ir mano, jog jis tyčia elgiasi išsukiančiai, kaltina, bara, baudžia ar juokiasi, vaikui yra sunku susigaudyti, kas įvyko ne taip, atsiranda įtampa, nerimas, nepasitikėjimas savimi. AS turintys vaikai tyčia piktybiškai, blogai nestiegia, atvirksčiai, jie linkę skrupulingai laikytis elgesio ir mandagumo taisyklių, jei jas supranta ir sugeba pritaikyti spontaniškai besikeičiančiose situacijose (tai jiems sekasi sunkiausiai). Juos lengva apgauti, nes jie nemoka meluoti, apgauti ar pagudrauti, sunkiai suvokia, ką galvoja kitas žmogus, ypač jei tai skirtasi nuo jų nuomonės ar pozicijos. Jie nesugeba „pastovėti kito žmogaus batuose“, pajusti, suprasti kito asmens perspektyvą.

AS turintiems vaikams labai sunku atskirti esminius dalykus nuo neesminių. Jei vienu metu aplinkoje vyksta keletas dalykų, jiems sunku išskirti, kas yra svarbiausia, ir sukonzentruoti į tai dėmesį. Juos labai greitai išlaško įvairūs aplinkos dirgikliai. Todėl mokytojos mokykloje dažnai pažymi, jog šie vaikai nedirba per pamokas, sunkiai sukaupia ir išlaiko dėmesį. Dažnai prisideda dar viena problema - jie stokoja motyvacijos dirbti klasėje kartu su kitais vaikais, nesugeba parodyti tai, ką moka, nesistengia gauti gerus pažymius. Jei pavyksta juos sudominti (dažnai jie stokoja motyvacijos dirbti, mokyti, ypač jei pateikiamos užduotys jiems neįdomios), ir jie pradeda dirbti, tai tuomet išryškėja dar viena šių vaikų savybė - jie sunkiai persijungia nuo vienos pradėtos veiklos į kitą, linkę smulkmeniškai įsigilinti į detales, pabaigti pradėtą darbą.

Jiems sunku apibendrinti, įprasinti įgytas žinias ar įgūdžius pritaikyti kitoje panašioje situacijoje. Nors jie pasižymi puikia smulkmeniška ilgalaike atmintimi, tačiau jų atmintis yra daugiau mechaninio pobūdžio, turimų žinių ar sukauptos informacijos AS vaikai dažnai nesugeba konstruktvyviai panaudoti.

Dažnai mokytojos pastebi, jog pateikus užduotį visai klasei, AS turintis vaikas nedirba, o parodžius šią užduotį individualiai, vaikas pradeda dirbti. Taip pat būna dažnos situacijos, kai vaikas klasėje kontrolinio darbo metu (ypač jei kontrolinis pateiktas netikėtai) užduotis atlieka labai prastai, o paliktas vienas po pamokų - puikiai.

UŽSISPYRIMAS? NE, GREIČIAU POLINKIS RIGIDIŠKAI LAIKYTIŠ IPRASTOS TVARKOS

AS turintys vaikai linkę laikytis nusistovėjusios tvarkos, savų ritualų ir rutinų. Pav., atkakliai reikalauja, kad į mokyklą būtų einama tik tuo pačiu keliu, gatvė pereinama tik toje pačioje vietoje, ir kt. Būdingas didelis jautrumas lūkesčių ar įprastos tvarkos netikėtiems pasikeitimams. Jiems tai sukelia pasimetimą, baimę, stiprius pykčio ar agresijos protrūkius, keistas, neprognozuojamas reakcijas, užsispyrimą, atsisakymą bendradarbiauti ir pan. Pateikiamo keleta pavyzdžių: 1) 10 metų mergaitė ryte atėjusi į mokyklą sužinojo, kad Kalėdų šventę netikėtai atidėjo rytdienai, ir visą tą dieną (6 pamokas) praturpėjo palindusi po savo suolu; 2) Pasikeitus mokytojai, 8 metų berniukas nustojo mokyti ir dirbti per pamokas; 3) Po to, kai vaikai, su kuriais 14 metų berniukas mokėsi nuo pirmos klasės, po klasių išardymo ir performavimo buvo išskirstyti po kitas klases, jis nustojo mokyti ir ėmė bėgti iš mokyklos, skūstis pilvo ir galvos skausmais.

Apie numatomus pasikeitimus dienos įvykių sekoje AS vaikus reikia išpėti iš anksto, tuomet jie turi laiko apsiprasti su pakeitimais, ir galima išvengti dėl to kylančių elgesio bei emocinių problemų.

SOCIALINĖS ADAPTACIJOS YPATUMAI

Dėl visų šių minėtų AS būdingų ypatumų šie vaikai įvairiose socialinio bendravimo situacijose dažnai būna labai įsitempę. Tai galima būtų vertinti kaip antrinę pasekmę, kylančią dėl šiam sindromui būdingų sutrikimų, ypač dėl intuicijos stokos bendraujant, kai vaikas nejaucia esamos situacijos ir nesugeba prisiderinti. Vidinė įtampa ir nerimas pasireiškia įvairiomis formomis. AS vaikams dažnai pasireiškia psichosomatinio pobūdžio sutrikimai: jie skundžiasi įvairaus pobūdžio galvos, pilvo skausmais, net po kelis kartus būna gulėje ligoninėje, jiems atliekama daugybė įvairių tyrimų, tačiau nusiskundimus sukeliančių rimtų somatinių priežasčių dažniausiai nerandama. Jei adaptacija kolektyve būna ypač sunki ar sutrikusi,

kraštutiniams atvejais šie vaikai vemia rytais, prieš einant į mokyklą. Paauglystėje būdingi depresijos epizodai, grubaus, agresyvaus elgesio protrūkiai.

Galima būtų išskirti tris periodus, kai AS turinčiam vaikui mokykloje kylantys sunkumai paūmėja labiausiai: 1, 5, 8-9 klasės. Pirmoje ir penktoje klasėse AS būdingų bruožų sąlygotas šių vaikų socialinės adaptacijos problemų paūmėjimas labiausiai susijęs su išorinėm prižadstīm (pirmoje klasėje reikia priprasti prie mokyklos keliamų reikalavimų ir vaikų kolektyvo, penktoje klasėje – naujai prisitaikyti pereinant iš pradinės mokymo sistemos, pačioje klasėje vienai mokytojui, į daugiakabinetinę sistemą su daugybe mokytojų), o paauglystės periodu šių vaikų problemos paūmėja daugiau dėl vidinių priežasčių, kai AS turintys paaugliai skaudžiai išgyvena savo vienišumą ir nepritapimą prie bendraamžių.

DIAGNOSTIKA

AS įtarti gali tėvai, darželių auklėtojai ar mokytojai, įvairių specialybių gydytojai, kai vaikas, turintis AS dėl įvairių priežasčių patenka į jų akiratį, tačiau AS diagnozę nustato ar patvirtina gydytojas vaikų ir paauglių psichiatras pagal šiuo metu klinikinėje praktikoje taikomus tarptautinius diagnostikos kriterijus (TLK-10, PSO, 1993).

Norint nustatyti AS diagnozę, būtina gauti informaciją ne tik iš vaiko tėvų, bet ir mokytojų, auklėtojų, taip pat stebėti vaiko bendravimo bei elgesio ypatumus bendraamžių vaikų grupėje.

AS atrankos klausimynas (1 lentelė) tinkamas pildyti tiek tėvams, tiek mokytojams, padeda surinkti išsamesnę informaciją ir įtarti, jog vaikas turi AS bruožų (jei surenka klausimyne 5 ir daugiau balų) bei nukreipti tolesniam klinikiniam ištyrimui bei diagnozės patvirtinimui.

AS diagnostikos kriterijai pagal TLK-10 (PSO, 1993) ir pasulyje plačiai taikomi papildomi AS diagnostikos kriterijai (Gillberg ir Gillberg, 1989; Szatmari, Bremner ir Nagy, 1989), kurie papildoma vienas kitą, leidžia išsamiau, detaliau išanalizuoti bei įvertinti vaiko ypatumus įvairiose socialinio bendravimo srityse (2, 3 lentelė).

PROGNOZĖ, PERSPEKTYVOS

AS turinčių vaikų socialinė adaptacija užaugus gali būti labai įvairi. Dėl šių vaikų mąstymo originalumo ir intensyvaus domėjimosi jiems rūpimais dalykais jie neretai gali užimti gerą padėtį visuomenėje užaugus. Jei pavyksta konstruktyviai pritaikyti šių vaikų specifinius, originalius sugebėjimus ir pomėgius, tuomet jų prognozė ir socialinė adaptacija gana gera, jie sėkmingai baigia aukštuosius mokslus, o dėl jiems būdingo ypatingo gilios įsigilinti į siauros srities smulkmenas šie žmonės gali daug pasiekti gyvenime. Manoma, jog ši sindromą turėjo daug pasaulyje žymių žmonių, ypač mokslininkų, menininkų. Sunku nubrėžti ribą tarp švelnaus išreikštumo autizmo, arba AS, bruožų ir normos variantų, apimant gabių ir originalių sveikų žmonių asmenybes, todėl nurodoma, kad ši sindromą diagnozuoti reikėtų tik tais atvejais, kai sutrikimai yra stipriai išreikšti, ir socialinė adaptacija labai sutrikusi.

AS turintiems žmonėms lengviau dirbti pastovų, iš anksto žinomą darbą, nes jiems yra sunku, kai dažnai ir netikėtai keičiasi situacijos, jie nesugeba greitai ir lanksčiai prisitaikyti. Šie žmonės pasižymi griežtu ir bekompromisū nustatytų taisyklių laikymusi, savo pedantiškumu neretai išveda aplinkinius iš pusiausvyros. Būtinai optimalu, jei savo specialybeje ir darbe jie galėtų pritaikyti stipriausias savo asmenybės ir šio sindromo ypatumų puses. Nurodoma, jog AS turintys žmonės būna geri inžinieriai, architektai, bibliotekininkai, raštinės ar techniniai darbuotojai ir kt.

Jei kartu su AS yra specifinių mokymosi sutrikimų, tuomet jie atsilieka moksle, ir socialinė adaptacija yra labiau sutrikusi.

Jei, metams bėgant, adaptacija negerėja, išlieka ryškūs elgesio, socialinio bendravimo sutrikimai, kraštutiniams atvejais šie žmonės patenka į kalėjimus – dažnai už keistus, nemotyvuotus prasizengimus.

AS turintys asmenys gali iki suaugusiųjų amžiaus likti nesikreipę pagalbos. Jie dažnai aplinkinių yra laikomi keistuoliais, tiksliai neatpažįstant ir nenustatant jų „keistumų“ priežasčių.

LENTELĒS

1 lentele
Aspergerio sindroma atrankos klausimynas (S. Ehlers, C. Gillberg, L. Wing, 1993). Lietuvišką klausinio variantą parengė S. Lesinskienė ir D. Pūras, 1999)

Pragyvime įvertinti, ar šis vaikas išsiskiria iš kitų savo bendraamžių:	Ne (0)	Taip (2)	Iš dalies (1)
1. Senamadiškų manierų arba ne pagal metus subrendęs.			
2. Kitų vaikų laikomas „keistuoliu profesorium“.			
3. Gyvena lyg savo ribotų intelektualų interesų pasaulyje.			
4. Sukaupia faktus apie tam tikrus dalykus (gera mechaninė atmintis), bet iš tikrųjų nesupranta prasmės.			
5. Dviprasmiškus ar metaforiškus pasakymus supranta tiesiogiai, pažodžiui.			
6. Pasizymi savotišku bendravimo būdu, labai taisyklinga, formalia, senamadiška ar robotų primenančia kalba.			
7. Sugalvoja savitų žodžių ar išreiškimų.			
8. Savotiškas balsas ar kalbėsena.			
9. Nevalingai taria garsus; kosčioja, kriuksti, čėpst, šukčioja ar švilpia.			
10. Stebėtinai gerai sugeba vienus dalykus, ir stebėtinai sunkiai sekasi kiti dalykai.			
11. Nors kalba laisvai, tačiau sunkiai kalbą priderina pagal socialinį kontekstą ar skirtingų klausytojų reikmes.			
12. Stokoja empatijos (įsijautimo į kito asmens emociją būseną).			
13. Išsako naivius ir trikdančius pastebėjimus.			
14. Keistas ir savotiškas žvilgsnis.			

15. Nori, bet nesugeba bendrauti su bendraamžiais.			
16. Su kitais vaikais būna tik pateikdamas savo sąlygas.			
17. Neturi geriausio draugo.			
18. Stokoja nuovokos.			
19. Nesiseka dalyvauti žaidimuose; nesugeba bendradarbiauti komandoje, skaitojuoja tik savo pasiekimus.			
20. Grubūs, blogai koordinuoti, nerangūs judesiai ar gestai.			
21. Adieka nevalingus veido ar kūno judesius.			
22. Turi sunkumų kasdieninėje veikloje dėl nuolat priverstinai besikartojančių tam tikrų veiksmų ar minčių.			
23. Laikosi tam tikrų rutinų; reikalauja, kad nebūtų pasikeitimų.			
24. Keistas prisirišimas prie tam tikrų dalykų.			
25. Kitų vaikų bauginimas, šantažuojamas.			
26. Keista veido išraiška.			
27. Keista kūno laikysena.			

* *Surinktas 5 ir daugiau bahtų vaikas toliau turėtų būti tiriamas kliniškai.*

2 lentelė
**Aspergerio sindromo diagnostikos kriterijai pagal
 TLK – 10 (PSO,1993)**

A. Bendro kliniškai reikšmingo kalbos išraiškos, kalbos supratimo ar pažinimo raidos sulėtėjimo ir atsilikimo nebuvimas. Diagnostos nustatymui būtina, kad atskirais pavieniais žodžiais būtų kalbama 2 metų amžiuje ar anksčiau, ir kad komunikacinės žodžių frazės būtų vartojamos 3 metų amžiuje ar anksčiau. Savitarkos įgūdžiai, adaptacinis elgesys ir smalsumas aplinkai per pirmuosius 3 metus turi atitikti normalios intelektualinės raidos lygį. Tačiau motorinė raida gali būti kažkiek sutrikusi, būdingas motorikos nerangumas (nors tai nėra būtinas diagnostinis bruožas). Dažni specialūs ypatingi izoliuoti sugebėjimai, neretai susiję su neįprastu nuolatinu domėjimusi, tačiau tai nėra būtina diagnozei nustatyti.

B. Kokybiniai socialinės sąveikos sutrikimai (kriterijai – kaip vaikystės autizmo), pasireiškiantys bent dviejose iš šių sričių:

- a) nesugebėjimas adekvačiai žiūrėti tiesiai į akis, panaudoti veido išraiškos, kūno padėties ir gestų socialinės sąveikos reguliavimui;
- b) nesugebėjimas užmegzti ir išlaikyti santykių su bendraamžiais (atitinkamu būdu pagal protinį amžių tam esant pakankamai galimybų), pasižyminčių abipusiu dalinimusi interesais, veikla bei emocijomis;
- c) socialinio ir emocinio bendravimo stoka, pasireiškianti sutrikusiu arba iškreiptu atsaku į kitų žmonių emocijas; arba elgesio moduliavimo pagal socialinį kontekstą stoka; arba silpna socialinio elgesio, komunikavimo, emocijų integracija;
- d) spontaniško siekimo dalintis su kitais žmonėmis džiaugsmais, interesais ar pasiekimais stoka (t.y., individas kitiems žmonėms mažai rodo, atneša ar nurodo jį dominančius objektus ar dalykus).

C. Neįprastai intensyvūs, riboti, besikartojantys, stereotipiški interesai, elgesys ir veikla, pasireiškiantys bent vienoje iš šių sričių:

- a) intensyvūs stereotipinio ir riboto pobūdžio interesai, neįprasti savo turiniu ar fokusu; arba vienas, ar daugiau interesų, neįprastu savo intensyvumu ir ribotu pobūdžiu, o ne turiniu ar fokusu;
- b) akivaizdžiai kompulsyvus specifinių, nefunkcionalių rutinų ar ritualų laikymasis;
- c) stereotipiniai ir besikartojantys motoriniai manieringumai, apimančios rankų ar pirštų sukiojimą, plasnėjimą arba sudėtingus viso kūno judesius;
- d) domėjimasis daiktų dalimis ar nefunkcinio pobūdžio žaidimo priemonių elementais (tokiais, kaip jų kvapas, spalva, paviršiaus pojūtis palietus, sukeliamas garsas ar vibracija).
 Kriterijai – kaip autizmo, tačiau šiuo atveju būtų mažiau įprasta įtraukti motorinius manieringumus, domėjimąsi daiktų dalimis ar nefunkcinio pobūdžio žaidimo priemonių elementais.

D. Sutrikimas nėra priskirtinas kitiems įvairiapusiems raidos sutrikimams: paprastajai šizofrenijai, šizotipiniam, obsesiniam – kompulsiniam, anankastinio tipo asmenybės sutrikimams, reaktyviam ar neslopinamam prierašumo sutrikimams vaikystėje.

3 lentelė
 Kiti, papildomi Aspergerio sindromo diagnostikos kriterijai

Gillberg ir Gillberg, 1989	Sztamari, Bremner ir Nagy, 1989
1. <i>Socialiniai sutrikimai (kraštutinis egocentriškas) bent dviejuose iš šių sričių:</i> a) nesugebėjimas bendrauti su bendraamžiais; b) noro bendrauti su bendraamžiais stoka; c) socialinių užuominų supratimo, pajautimo stoka; d) socialiai ir emocionaliai netinkamas elgesys. 2. <i>Riboti interesai (bent vienoje iš šių sričių):</i> a) kito pobūdžio veiklos nesiėmimas; b) besikartojantis, monotoniškas laikymasis; c) daugiau mechanizmo nei prasmės. 3. <i>Besikartojancios rutinos (bent vienoje iš šių sričių):</i> a) savo paties atžvilgiu, įvairiuose gyvenimo aspektuose; b) kitų atžvilgiu. 4. <i>Tarimo ir kalbos ypatumai (bent trijose iš šių sričių):</i> a) sulėtėjusi raida; b) paviršutiniškai puiki kalbos išraiška; c) formali pedantiška kalba;	1. <i>Vieniškumas (bent du iš šių požymių):</i> a) neturi artimų draugų; b) vengia kitų; c) nesidomi draugyste; d) vienišas. 2. <i>Sutrikusi socialinė sąveika (bent vienas iš šių požymių):</i> a) kreipiasi į kitus tik tam, kad patenkintų savo reikmes; b) pasunkėjęs socialinis priėjimas; c) vienpusiai atsakai į bendraamžius; d) sunku suvokti kitų jausmus; e) atsiribojimas nuo kitų jausmų. 3. <i>Sutrikusi neverbalinė komunikacija (bent vienas iš šių požymių):</i> a) ribota veido išraiška; b) nesugeba iš vaiko veido išraiškos suprasti jo emocijų; c) nesugeba perteikti akimis; d) nežiūri į kitus; e) savęs išsireikškimui nenaudoja rankų, gestai stambūs ir nerangūs; f) per arti priartėja prie kitų. 4. <i>Kalbėjimo savitumai (bent du iš šių požymių):</i> a) intonacijos savitumai;

Gillberg ir Gillberg, 1989	Sztamari, Bremner ir Nagy, 1989
d) neįprasta kalbėsena, saviti balso ypatumai; e) supratingumo stoka, įskaitant pažodinės bei perkeltinės prasmės neteisingas interpretacijas. 5. <i>Neverbalaus bendravimo problemos (bent vienoje iš šių sričių):</i> a) ribotas gestų naudojimas; b) grubūs / nerangūs kūno gestai; c) ribota veido išraiška; d) netinkama išraiška; e) savotiškas sustingęs žvilgsnis. 6. <i>Motorikos nerangumas.</i> Prastas užduočių atlikimas neurologinio tyrimo raidos metu.	f) besikartojantis kalbos šablonas. b) kalba per daug; c) kalba per mažai; d) nuoseklumo, pokalbio ryšio stoka; e) idiosinkratiškas žodžių vartojimas; 5. <i>Nesurenka autizmo sutrikimo kriterijų pagal DSM-III-R.</i>

PAGALBOS KRYPTYS

AS turintiems vaikams reikia supratinimo, individualios ir specifinės pagalbos ugdant jų bendravimo bei socialinius įgūdžius gerinant adaptaciją kolektyve. Ten, kur reikia natūralaus pajautimo ir intuicijos, jie naudoja mąstymą, išprotavimą. Juos reikia mokyti, ir jie palaipsniui išmoksta socialinio elgesio taisyklių, vėliau rigidiškai jų laikosi.

Išskirtinos yra šios pagrindinės pagalbos kryptys:

1. Šeimos narių ir mokytojų konsultavimas (padedant geriau suprasti AS būdingų sutrikimų ypatumus).
2. Grupinė psichoterapija (bendravimo ir socialinių įgūdžių formavimas, adaptacijos kolektyve gerinimas).
3. Individuali psichoterapija (kognityvinė kryptis, fragmentinio pasaulio matymo praplėtimas, nerimo, įtampos, elgesio sutrikimų mažinimas).
4. Kūrybingas, optimalus ir prasmingas šių vaikų originalių pomėgių, interesų ir sugebėjimų panaudojimas.
5. Vizualiai struktūruotas mokymas, kartu taikant elgesio terapijos metodus.

REKOMENDACIJOS:

* Labai svarbus suaugusiųjų požiūris į AS turintį vaiką. Reikėtų vengti kritikavimo ir pernelyg didelės užuojautos. Suaugusieji savo ramiu, palaikančiu reagavimu įvairiose išskylančiose kebliose ir netikėtose situacijose kitiems vaikams parodo tinkamo, tolerantiško elgesio ir reagavimo į AS turintį vaiką būdus, kartu parodydami ir supratingumo, geranoriškumo bei tinkamos pagalbos, formuojant šių vaikų socialinius įgūdžius, kelius ir galimybes.

* Reikia ugdyti, skatinti šių vaikų gebėjimą suprasti kitų žmonių mintis, įsijausti, padėti geriau suprasti ir išreikšti emocijas. Reikėtų nuolat aptarti įvairias socialines situacijas, ką jis, vaikas, turėtų esant

tokiai situacijai sakyti ar daryti, ir ką apie jo elgesį galėtų pagaltoti kiti, kaip jie jaustųsi, ką galvotų, ką sakytų, kaip ir kodėl reaguotų, ir pan. Šiems tikslams reikėtų kūrybingai panaudoti piešinėlius, trumpus tikslingai sugalvotus rašinėlius – aprašymus, schemas, vizualius simbolius, filmukus ar filmų epizodus, knygų ištraukas ir kt. Galima paskatinti vaiką rašyti dienoraštį, ugdyti savistabos įgūdžius, aktyviai ieškoti tinkamų sprendimo būdų išskylančioms socialinio bendravimo problemoms.

* Būtina stebėti AS turinčio vaiko bendravimą ir žaidimą su jo bendraamžiais, matyti, kas nesiseka, ir pamokyti vaiką žaisti, t.y. padėti jam suprasti, kokie tai žaidimai, kaip jie žaidžiami, kas ir kaip juose vyksta, „pasipraktikuoti“, modeliuojant įvairias situacijas, ką kaip ir kada sakyti, kaip pakviesti, sudominti kitus vaikus, tinkamu būdu atkreipti jų dėmesį, pradėti, palaikyti, pabaigti žaidimą, ir pan.

AS vaikams nepakanka žinoti, kaip jie turi elgtis toje situacijoje, jie turi pasipraktikuoti ir įgyti įgūdžių.

* Jei vaikas nori pabūti ar žaisti vienas, jis turi mokėti pasakyti ir parodyti tai socialiai tinkamu, priimtinu būdu, o ne agresyviu elgesiu (kartais AS turintys vaikai laikomi piktais, agresyviais vaikais, nors iš tikrųjų, ilgiau pastebėjus, paaiškėja, jog yra ne taip, jie tiesiog būna išmokę, jog toks elgesys suteikia jiems reikalingą vienatvę ar atitolimą).

* Kadangi AS turintys vaikai linkę kontroliuoti, būti egocentriški ir direktyvūs, juos reikia mokyti, padedant suprasti, jog ir kitaip, nei jie planavo, atlikta veikla gali būti įdomi ir teisinga, ugdyti bendradarbiavimo įgūdžius, dalijimąsi mintimis, idėjomis.

* Pasikviesti potencialų draugą į namus ar vaikams žaidžiant darželyje, klasėje, suaugusiajam reikėtų būti šalia ir prireikus padėti AS turinčiam vaikui žaisti, draugauti, o vėliau aptarti iškilusias keblias situacijas. Dažnai reikalinga individuali pagalba, išmokstant tinkamai pasiūlyti daugumą bendrą veiklą, pakviesti žaisti kartu prisiderinti, bendradarbiaujant žaidime ir pan.

* Kadangi kolektyve daug vaikų, ir visi jie turi skirtingų charakterio ypatumų, pradžioje AS turinio vaiko bendravimą reikėtų skatinti su keletu vaikų, geranoriškai nusiteikusių bendrauti ir padėti.

* Išmokyti AS turintį vaiką paprašyti reikiamos pagalbos ne vien iš suaugusiųjų, bet ir vaikų, taip pat pasakyti „aš nemoku, nesugebu, nesuprantu“, paprašyti pakartoti, jei nesuprato, kas yra sakoma, ir pan.

* Svarbu numatyti ir pasirūpinti, kad AS turintis vaikas nebūtų paliktas vienas, be priežiūros, aiškumo ir struktūros, pav., grupinių žaidimų, judrių, triukšmingų pertraukų metu.

* Pastebint AS vaikui kylančius sunkumus reikėtų skatinti jį žiūrėti į kitus vaikus tam tikrose situacijose, rodyti kaip pavyzdį kitus vaikus, taip parodyti įvairias priimtinas elgesio ir reagavimo būdų galimybes esant tai situacijai, ir paskatinti vaiką jas kopijuoti.

* Būtina šiuos vaikus pamokyti bendraujant taikyti iš anksto išmoktus tai situacijai tinkamus trumpus klausimus, atsakymus, komentarus, būdus, kaip užmegzti ir palaikyti pokalbį.

* Mokyti vaiką laiku ir mandagiai įsiterpti į pokalbį, laikytis eiliškumo pokalbio metu, iš klausyti pašnekovus, priimti jų nuomonę, siūlymus ir pan. Tam labai tinka darbas mažose kelių vaikų grupelėse.

* Reikėtų numatyti, kokių žodžių, pasakymų, išsireiškimų, priežodžių ar žumoro vaikas gali nesuprasti ar suprasti pažodžiui, padėti jam išmokyti suprasti šių frazių perkeltinę prasmę, kada ir kaip jos vartojamos bendravime.

* Skatinti vaizduotę, alternatyvių pozicijų, nuomonių numatymą, sugalvojimą, mąstymą vaizdiniais.

* Roliniai žaidimai, duodant tinkamas, aktualias užduotis, padėtų formuoti bendravimo įgūdžius, kitų asmenų minčių, jausmų, perspektyvos supratimą.

* Prieš pradėdant ką nors daryti ar sakyti neiškiomis, sudėtingomis situacijomis, paskatinti vaiką išmokyti sustoti ir pagalvoti apie pasekmes, kitų vaikų reakciją, mintis, jausmus. Kuo daugiau žaisti, „repetuoti“ įvairias situacijas, tai paspartins socialinio elgesio įgūdžių formavimąsi.

* Lanksčiai ir tolerantiškai atsižvelgti į AS vaikų padidintą jautrumą tam tikriems aplinkos dirgikliams. Nustatyti, kuriems dirgikliams vaiko jautrumas yra padidintas, ir maksimaliai stengtis riboti jų įtaką.

* Kadangi AS vaikų jautrumas skausmui dažnai yra mažas, svarbu paskatinti AS vaiką pasakyti, kad skauda, nors ir mažai jei jaučia nors ir mažai. Svarbu jam suprantamai ir tinkamai paaiškinti, kodėl tai svarbu. Reikia atkreipti dėmesį, pastebėti ir pažinti būdingus vaiko elgesio pasikeitimus, kai jam skauda, bet jis neapasako, nesiskundžia.

* Koordinacijos, kūno judesių lavinimas, treniravimas tinkamais ir vaikui patinkančiais būdais.

* Aktyviai įtraukti vaiką į jam patinkančią užklausinę veiklą (struktūruotą, prižiūrimą suaugusiojo). Svarbu rasti vaikui patinkančią sritį, kurioje jis jaustųsi saugus, sugebantis, kūrybingas, pasitikintis savimi. Pasistengti konstruktiviai pritaikyti originalius AS vaiko interesus ir sugebėjimus.

* Galimi du skirtingi šių vaikų elgesio tipai namie ir mokykloje. Kartais jie labai stengiasi pritaikyti, neišsiskirti, elgtis taip, kaip ir kiti vaikai, buti pavyzdžiai, todėl nuolat būna labai įsitempę, kad išlaikytų savikontrolę. Ši emocinė įtampa atslūgsta, kai vaikas grįžta namo, tuomet jo elgesys tampa nevaldomas. Tėvai neturėtų jaustis nekompetentingi, nesugebantys gerai auklėti ir pan., svarbu, kad jie kartu su mokytojais pateiktų tinkamų šios problemos sprendimo būdų. Pvz., gal pamokų pabaigoje, prieš einant į namus, ar tik grįžus namo, vaikui reikėtų susikaupusią įtampą iškraunančios, atpalaiduojančios veiklos, ar kitų, kiekvienoje individualioje situacijoje labiausiai tinkamų ir priimtinių problemos sprendimo būdų.

* Reikėtų pasirūpinti, jog AS turintis vaikas šalia įprastos mokyklos mokymo programos turėtų papildomų individualių užsiėmimų vienas ar mažose vaikų grupelėse. Tėvų ir mokytojų iniciatyva tai galima lanksčiai, kūrybingai organizuoti, įtraukti įvairius mokyklos, bendruomenės, savanorių resursus, ir pan.

* Labai tinkamos ir reikalingos yra socialinių įgūdžių formavimo grupės, ypač AS paaugliams. Tokių grupių veikla gali būti įvairiai ir labai kūrybingai organizuojama. Gerai būtų į šią veiklą įtraukti savanorių.

* AS turinčių vaikų, jaunuolių supažindinimas su kitų AS turinčių asmenų kūryba bei autobiografinėmis padėtų jiems suprasti kitų žmonių išgyvenimus, pamatyti įvairius nuolat išskylančių problemų sprendimo būdus, geriau pažinti bei suprasti savo ypatumus, stipriąsias bei silpnąsias asmenybės puses, pasidalinti išgyvenimais ir patirtimi.

ATVEJŲ APRAŠYMAI

Pateikiame dviejų vaikų, kuriems buvo diagnozuotas Aspergerio sindromas (berniuko ir mergaitės), atvejų aprašymų ir diagnostikos principų santraukas.

1 atvejis.

15 metų berniukas, mokosi 9 (gimnazinėje) klasėje.

Gimęs iš pirmo nėštumo, pernešiotas 10 dienų, gimdymas skatinamas, eiga normali. Gimimo svoris 4,0 kg, ūgis 54 cm. Krūtīm maitintas 3 mėnesius. Psichomotorinė raida atitinko amžiaus ribas. Mama sūnų taip apibūdino kūdikystėje: „buvo kaip blusų pilnas, labai jautiriai ir neramiai miegojo, šiaip buvo linksmas, aktyvus kūdikis“. Pirmą pradėjo kalbėti, po to - vaikščioti.

Pusantrų metų pradėjo lankyti vaikų lopšeli (tuo metu jau daug ir aiškiai, suprantamai kalbėjo), labai sunkiai adaptavosi, nuolat verkė

ir laikėsi nuošaly. Nuo 3 m. lankė vaikų darželį - nenoriai, rytais verkdamo, prašydavo nevesti. Mėgo konstruoti, žaisdavo vienas, grupėje draugavo tik su dviem berniukais, su kitais vaikais nebendravo. Dažniausiai jis nereagavo į paliepiumus ir pastabas, atrodydavo, kad negirdi, kas jam sakoma. Kai mama atėdavo į darželį jo pasiimti, jis nebėgdavo jos pasitikti, kaip kiti vaikai savo mamų, o smulkmeniškai pabaigdavo savo pradėtą darbą iki galo. Išaiškėjo, kad vaikui labai sunku pereiti iš vienos veiklos į kitą.

Berniukas dažnai sirgo įvairiomis peršalimo ligomis, todėl darželį lankė retai, epizodiškai, su ilgomis pertraukomis. Ikimokykliniame amžiuje jį labai domino technika, išardydavo visus žaislus, kad pažūrėti, kas yra viduje, kaip sukonstruota, kaip veikia, o žaisti su įprastiniais vaikiškais žaislais jis nebuvo linkęs. Skaityti išmoko 5 metų, pirma jo knyga buvo stora ir didelė astronomijos knyga, labai mėgo ją vartyti, skaityti, visur nešiojosi kartu su savimi.

Mokyklą pradėjo lankyti noriai, bet buvo neįdomu: „išmokau nieko nedirbti per pamokas, nes buvo per lengva ir per daug viskas paprasta, dėl to paskui turėjau problemų vyresnėse klasėse“. Mama pažymi, kad jis nenoriai ir nedėmesingai ruošdavo pamokas, begales laiko skirdavo jį dominusiems dalykams, ypač astronomijai, gamtos pažinimui, technikai. Vengė ir nemėgo fizinio lavinimo pamokų, ypač grupinių žaidimų. Klasėje laikėsi nuošaly, retkarčiais pabendraudavo su dviem draugais iš darželio laikų. Per keturis metus taip ir nesiadaptavo klasės kolektyve. Baigus keturias pradinės klases, tėvai jį pervedė į kitą mokyklą, tačiau ir ten jis adaptavosi labai sunkiai, buvo atsiskyręs nuo visų, vaikščiojo vienas, pats savo iniciatyva su niekuo nebendravo, vaikui iš jo tyčiojosi, todėl po dviejų metų berniukas perėjo dar į kitą mokyklą. Ten situacija taip pat buvo labai sunki ir komplikuota, todėl po metų jis dar kartą pakeitė mokyklą, kurioje mokosi iki šiol. Iš viso yra pakeitęs keturias mokyklas.

Pats pasakoja, kad su vaikais nelinkęs bendrauti, „jie per daug vaikšči“. Su suaugusiais bendrauja lengviau, nes gali daugiau pasikalbėti apie jį dominančius dalykus. Išsakė, jog pats aktyviai klasiokų niekada nekalbina. Prisipažino, jog sunku palaikyti pokalbį nežino, kaip ir apie ką su vaikais kalbėti, kaip įsijungti į pokalbį, ypač „kai jie stovi keliese ir ką nors kalba“. Jei kas nors užkalbina apie

jam idomius dalykus, tuomet jis pasikalba, o jei apie ką nors kita, kas jam neįdomu, ir ko jis gerai neišmano, tuomet nekalba, nuėina, neatsako. Jaučiasi vienišas, klasėje neturi nei vieno artimo draugo. Nuo pat mokyklos pradžios jis niekada nėra buvęs nei pas vieną klasės vaiką svečiuose. Klasėje sėdi vienas, vaikai jį vadina „profesorium“, anksčiau nuolat šaipėsi ir tyčiojosi, dabar apsiprato su juo keistumais, per klasės spektaklius parenka jam tinkamą vaidmenį, nors artimai su juo niekas nebendrauja. Klasės auklėtoja pažymi, kad mokykloje jis nuolat įsitempęs, susikaustęs, nepasitiki aplinkiniais, atsargus, ir visiškai nemoka atsipalaiduoti. Kartais priėjęs kalba nuobodžiai ir įkyriai, monotoniškai, nejaučia, kad mokytojai nebeįdomu.

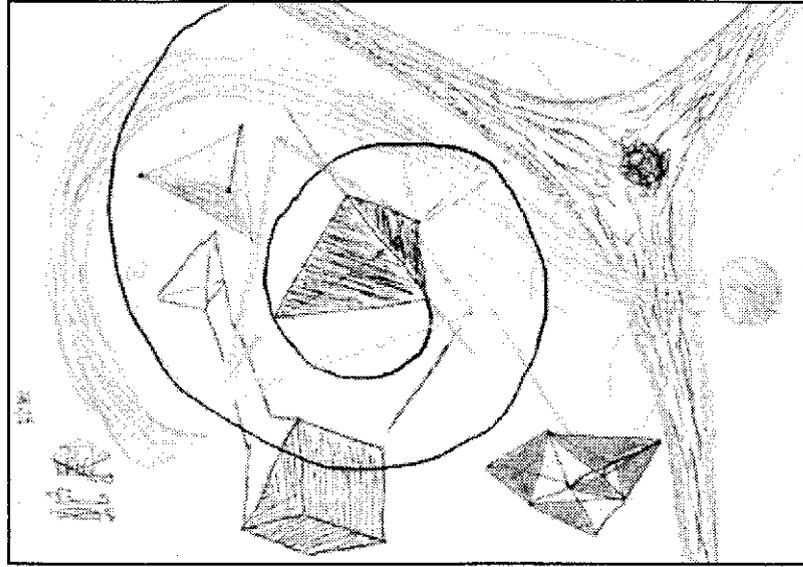
Mokykloje gerai sekasi fizika, chemija, kasmet dalyvauja šių sričių respublikinėse olimpiadose, laimi prizines vietas. Išsakė, kad „mokykloje gerai sekasi tie dalykai, kur yra dėsniai, loginis ryšys“. Labai nesiseka lietuvių kalba ir istorija. Neskaito ir nesidomi grožine literatūra, nestipranta ir nemėgsta eilėraščių, „aš per visą gyvenimą kelis eilėraščius gal ir buvau išmokęs, nesuprantu, kokia iš jų prasmė, kaip galima jais pasinaudoti?“ Sunkiai supranta juokus ir perkeltinę prasmę. Puikiai prisimena tai, ką perskaito jį dominančiose mokslinėse knygose, pavyzdžiui, elementų atomines mases, devynženklįus skaičius, „nes įdomu, ir skaitant žinynius, enciklopedijas, dažnai kartojasi“.

Ketvirtoje klasėje lankė plaukimo būrelį, penktoje klasėje keletą mėnesių žaidė krepšinį, bet nesisekė dalyvauti komandiniame žaidime, trūko greitos reakcijos, todėl metė. Jeigu reiktų pasirinkti sporto būrelį, sakė rinktųsi tokią sporto šaką, kur „reikia mažai įdėti savęs, buriavimą ar skraidymą, kad būtų sportas ir mechanika kartu“. Jau treči metai lanko chemikų būrelį, šiuo metu tiria, ekstrahuoja jonažolės sudedamąsias dalis, namuose turi sudėtingą aparatūrą. Chemijos fakulteto bibliotekoje skaito daug dalykinės literatūros. Antri metai lanko japonų kalbos kursų Vilniaus universitete, aktyviai domisi šios šalies istorija ir kultūra, išmoko japonų raštą, lengvai ir gerai įsimena japonų hieroglifus.

Turi 3 metais jaunesnį brolių. Būdamas mažas, labai pavydėjo broliui mamos dėmesio ir žaislų, savo užsispyrimu priversdavo brolių jam nusileisti. Paaugę mėgo žaisti kartu, jis išradingai vadovavo savo

jaunesniajam broliui ir rasdavo būdų, kaip jį priversti jo klausyti. Kai bemiukui buvo 10 metų, išsiskyrė tėvai. Po tėvų skyrybų jis du metus gyveno pas tėvą, po to - pas mamą. Broliis, atvirščiai, dabar gyvena pas tėvą. Abu susitinka ir noriai bendrauja savaitgaliais, bet „broliis kitoks, jo kiti interesai“, nors jaučiasi artimi. Broliį jis įvardino kaip vienintelį artimą draugą.

Pokalbio metu nuolat šypsosi, veide mažai emocijų gyvumo, bendraudamas išraiškai mažai naudoja gestų. Kalba pabrėžtinai mandagi ir taisyklinga, balsas monotoniškas, neįprasto tembro. Savotiška eisena, grubūs, nerangūs kūno judesiai. Sakė mėgsta piešti abstrakčius piešinius, kabinete nupiešė laisvą piešinį, kurį pavadino: „Kaip galima paaiškinti žmogaus prigimtį per fizikos dėsnius“ (1 pav.).

1 pav.

kitoje pusėje užrašė vardą, pavardę, datą ir tikslų laiką bei savaitės dieną (l. smulkmeniskai), ir pažymėjo, jog visada taip rašęs ant savo piešinių.

Prieš metus skaitė daug psichologijų knygų, „man buvo įdomu, nes galima paatškinti, ką kitam sukeli, kai pasielgi taip ar taip“. Mama pažymi, kad sūnus nuolat į ką nors įsigilinęs, labai preciziškas, „mokslininko stilius“, tačiau buityje ir kituose gyvenimiškuose dalykuose visiškai nemoka tvarkytis, „viską linkęs daryti savaip ir pagal savo įprastą ritmą, su juo sunku susitarti“.

Mama pastebi, kad jis skaudžiai išgyvena savo vienišumą, bet apie tai su niekuo nekalba, labai uždaras. Paskutiniiais metais sutriko miego ritmas, jis keliasi naktį, skaito, dirba, pavakary labai anksti eina miegoti. Norėtų studijuoti biochemiją, „noriu dirbti ir sužinoti, kas man įdomu, ir dirbti sau, o ne kitiems. Aišku, kad galima būtų tą panaudoti, bet noriu priklaustyti nuo savęs.“

Vaiko tėvas ir senelis (tėvo tėvas, mokslų daktaras), pagal mamos pasakojimą, taip pat turi AS bruožų. Kai mama dėl sūnaus elgesio ypatumų praradavo pusiausvyrą, senelis mamai dažnai padėdavo suprasti jo keistumus, pavyzdžiui, „kai ką nors darau, aš irgi negirdžiu, ką man sako, kol nebaigiu“. Senelio pasakojimu, vaiko tėvas vaikystėje taip pat labai domėjosi chemija, jo kambarys irgi atrodė kaip tikra laboratorija. Vieno eksperimento metu jis smarkiai susižalojo veidą, tuomet pats savarankiškai nuvažiavo pas gydytoją, atidengė sprogimo metu beveik nutrauktą tabaluojančią nosį, ir ramiu balsu paprašė: „prisiūkit man nosį“. Šiuo metu vaiko tėvas yra garsus chemikas.

Mama supranta vaiko asmenybės ypatumus, stipriai ir silpnai jo puses. Patys pagalbos niekuomet nėra ieškoję, nors nuolat išskyla daug sunkumų. Ir vaikas, ir mama sutinka, kad reiktų specifinės pagalbos ir nori dalyvauti tolimesniame terapijos procese.

Diagnostika:

Klasės auklėtojos pildyto skryningo klausimyno bendras įvertinimas 30 balų:

1 balas - 1, 10, 13, 16, 20, 22, 24, 25, 26, 27 klausimai;
2 balai - 2, 3, 5, 6, 8, 11, 12, 14, 17, 19 klausimai.

Pagal TLK-10 (PSO, 1993): A.; B. b), c), d); C. a), d); D.

Pagal DSM-IV (APA, 1994): A. 2), 3), 4); B. 1), 4); C.; D.; E.; F.

Pagal Gillberg ir Gillberg Aspergerio sindromo diagnostikos kriterijus (1989):

1. a), b), c); 2. a), b); 3. a); 4. b), c), d), e); 5. a), b), c), 6.

Pagal Szatmari, Bremer ir Nagy Aspergerio sindromo diagnostikos kriterijus (1989):

1. a), b), d); 2. b), c), d); 3. a), c), f); 4. a), c), d); 5.

Komentarai:

Asp.s. būdingi ypatumai išryškėjo ikimokykliniame amžiuje. Vaiko socialinė adaptacija nuo pat mažens buvo sunki ir nesėkminga - darželyje su vaikais nežaidė, daug sirgo, mažai lankė, yra pakeitęs keturias mokyklas. Dinamikoje, nors lėtai, tačiau bendravimo igūdžiai gerėja, plečiasi vaiko socialinis ratas. Jeigu pavyktų konstruktyviai panaudoti savo originalius sugebėjimus chemijai, fizikai, japonų kalbai, sėkmingai baigti aukštąjį mokslą, šiam vaikui galima būtų prognozuoti geras darbinės perspektyvas, tačiau dėl nebrandžių ir ribotų bendravimo igūdžių, intucijos stokos tarpasmeniniai santykiai gali likti komplikuoti. Vaikinas supranta savo sunkumus, skausmingai išgyvena savo vienišumą, linkęs kreiptis ir ieškoti pagalbos. Šiuo arveju tikslingiausia būtų grupinė psichoterapija panašių sunkumų turinčių jaunuolių grupėje.

2 atvejis.

13 metų mergaitė, mokosi šeštoje klasėje.

Gimusi iš antro normalaus nėštumo ir gimdymo. Gimimo svoris 3,6 kg, ūgis 51 cm. Krūtīm maitinta 1 mėnesį (nebuvo pieno). Kūdikystės periode mama ją apibūdino kaip itin ramų kūdikį, kurio priežiūra nesukėlė daug sunkumų, tik pažymėjo, kad dukra mažai šypsojosi. Ankstyvoji psichomotorikos raida atitiko amžiaus ribas.

Vaikų darželio nelankė, augo namuose su seneliais. Nuo pat mažens buvo labai užsispyrusi, lėto ir uždarą būdą. Iš viso nežaidė su vaikais, nėjo į kiemą. Turi 3 metais vyresnį brolių (linksmas, sveikas, aktyvus), su juo mažai bendravo, dažniausiai pešėsi. Labai domėjosi gyvūnais – prašydavo pasakoti apie juos, paskaityti, norėjo kuo daugiau jų laikyti namuose. Mergaitė labai patikdavo kaime, nenorėdavo grįžti namo. Namuose turėjo papūgą, vis prašydavo tėvų dar katės ir šuns.

Nuo mažens labai mėgo piešti, daug piešia iki šiol, pagrinde gyvūnus. Labai išranki maistui, valgo tik keletą savo mėgiamų patiekalų, visuomet labai žiūri, ar švarūs indai, ar gerai nušluostytas stalas, koks kvapas ir kt. Rengiasi tik keliais mėgstamais drabužiais, nesutinka jų keisti. Namuose turi savo įprastinės tvarkos ritualų ir nuolat atkakliai jų laikosi.

Pradėjus lankyti mokyklą išryškėjo, jog mergaitė visiškai nemoka bendrauti ir žaisti su vaikais, buvo tyli, pasyvi, uždara, be iniciatyvos. Kai išmoko skaityti, skaitė labai daug knygų apie gyvūnus, įvairių enciklopedijų, žinyvų. Būdama antroje klasėje, labai susidomėjo arkliais, iki šiol nuolat apie juos kalba, piešia, skaito. Prieš metus pradėjo rašyti knygą apie arklius, pati piešia iliustracijas. Jau eilę metų ji nuolat, daugybę kartų per dieną, tėvų prašo leisti jai lankyti žirgyną (tėvai negali jai to leisti, nes per brangu), kalba apie arklius įkyriai ir nepaliojamai.

Į mokyklą eina labai nenoriai. Klasėje tyli, atsispyrusi, sėdi viena, su vaikais mažai bendrauja, nes klastokai iš jos tyčiojasi, šaiposi. Mokosi vidutiniškai, nesistengia, neturi motyvacijos mokytis. Jeigu mokytoja nepažymi užduočių jai individualiai, pamokų metu nedirba, piešia. Sunkiausiai sekasi tie dalykai, kur reikia gerų vėrbalinių sugebėjimų: nesupranta ilgų žodinių užduočių, labai sunku atpasakoti,

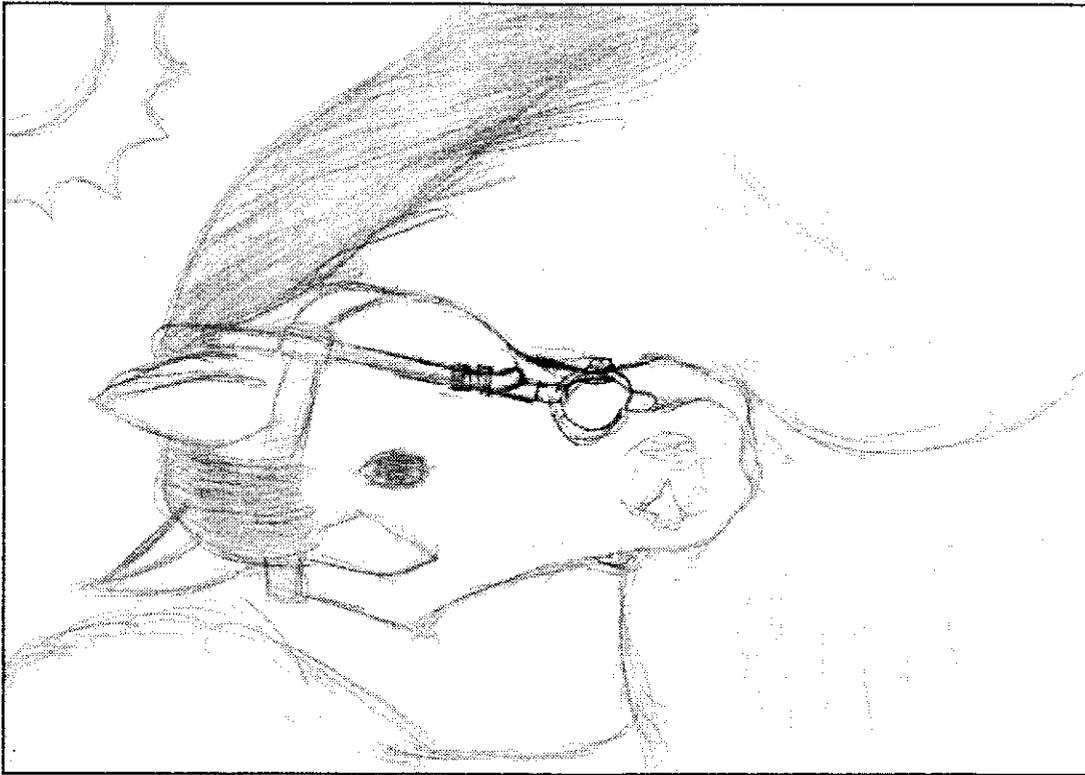
suvokti esmę, prasme, paaiškinti patarles, priežodžius. Gerai sekasi matematika. Labai mėgsta darbų pamokas, jos padaryti darbeliai gražūs, originalūs, mokytoja nuolat giria. Dažnai nesupranta anekdotų, juokų, greitai įsižeidžia, supyksta, pravirksta. Vaikai ją vadina atsiskyrėle, pravardžiuoja, tyčiojasi. Su klasiokais bendrauja tik pasakodama apie arklius, jeigu kas domisi. Nesugeba prisiderinti prie vaikų, dalyvauti grupiniuose žaidimuose, būti komandos nare, būna grubi, direktivi, piktoka, arba atsitraukusi ir abejinga.

Nesugeba užmegzti ir palaikyti pokalbio, labai nedrąši. Prasta socialinė orientacija, mergaitė labai nesavaranikiška ir priklausoma nuo tėvų, ypač mamos. Nuo pat mažens yra linkusi daryti tik tai, ką nori ir sugalvoja pati. Egocentriška, linkusi galvoti tik apie save. Ir tėvai, ir mokytojai pažymi, kad mergaitė labai užsispyrusi, reikli, itin sunkiai persijungia nuo vienos veiklos į kitą, dažnai nevykdo nurodymų. Nelinkusi niekur eiti iš namų, ypač jei situacija nauja ir iš anksto nežinoma. Vengia ir nenori jokių naujovių ar pasikeitimų.

Ketvirtoje klasėje buvo pradėjusi lankyti dailės būrelį, tačiau metė po kelių savaičių, „nes ten liepė piešti tai, ką sako, o ne ką nori, ir dar mokina“. Šiuo metu nenori lankyti jokio būrelio (išskyrus žirgyną), apie tai išgirdusi iš karto raukiasi, gūžiasi į kamuoliuką. Daug ir gražiai piešia, daugiausiai gyvūnus, ypač arklius. Piešiniai savotiški, išsiskiriantys, statiški, labai ryškūs kontūrai, dažnai kartojasi tas pats motyvas. Vizito metu noriai nupiešė laisvą piešinį, savo arklį kaime („Kaštanas“, 2 pav.)

Bendraujant labai nedrąši, nežiūri į akis, nusisuka, dengia veidą rankom, vengia žvilgsnio. Kalba neišraiškingai, neaiškiai, dusliu, monotonišku balsu, skanduota kalbėsena, formaliu, pedantišku, knyginu stiliumi, nusukus veidą į šalį, nuleidus galvą ir įtraukus ją į pečius, todėl kartais sunku suprasti, ką ji sako.

Grubūs, nerangūs, prastai koordinuoti kūno judesiai, X formos kojos, netaisyklinga laikysena. Nuolat susigūžus, įsitempus. Dažnai atlieka manieringus judesius rankomis, krapštinėja, sukioja, judina plėštaką pirštus, ypač kai susijaudina. Greitai supyksta, įsižeidžia, pravirksta. Bendraujant su tėvais, labai reikli, užsispyrusi, įkyri, kategoriška. Mūsų pokalbio metu net keletą kartų tėvų primygtinai reikalavo leisti jai lankyti žirgyną, klausė, kur ir kada jie eis tartis, ir pan., įsijautusi kilo nuo savo kėdės, spaudėsi prie mamos kūno, kabinosi į jos megztinį.

„Kaštanas“, 2 pav.

Tėvai mato ir supranta dukros keistumus, tačiau dėl nuolat kylančių dukros elgesio, bendravimo problemų niekuomet niekur nesikreipė ir neieškojo pagalbos. Pasiūlius kreiptis, tėvai noriai sutiko atvykti konsultuotis, aptarė visus jiems rūpinimus klausimus.

Mama išsakė pati vaikystėje turėjusi panašių savybių, kaip ir dukra, - buvo labai uždara, nedrąši, vieniša, vėliau išmoko daugiau bendrauti, nors ir dabar, jei gali, mielai neina į svečius ir lieka namuose. Mama dirba buhalterė, darbas patinka, dirba daug. Tėvas ramaus, lėto būdo, domisi technika, mechanika, dirba garvežio mašinistu. Tėvai pažymėjo, jog dukra labai panaši į savo pusseserę (tėvo sesers dukrą), ji labai vieniša ir užsispyrusi, gabi daili ir dirba šioje srityje. Tėvai pastebi ir supranta dukros sunkumus bendraujant su vaikais, tačiau neranda būdų jai padėti.

Diagnostika:

Klasės auklėtojos pildyto skryningo klausimyno bendras įvertinimas - 27 balai:

1 balas - 4,6,10,11,12,14,25 klausimai;

2 balai - 3,8,15,16,17,18,20,24,26,27 klausimai.

Pagal TLK-10 (PSO, 1993): A.; B. a), b), c); C. a), b), c); D.

Pagal DSM-IV (APA, 1994): A. 1), 2), 4); B. 1), 2), 3); C.; D.; E.; F.

Pagal Gillberg ir Gillberg Aspergerio sindromo diagnostikos kriterijus (1989):

1. a), b), d); 2. a), b); 3. a), b); 4. c), d), e); 5. a), b), c), d). 6.

Pagal Szatmari, Bremer ir Nagy Aspergerio sindromo diagnostikos kriterijus (1989):

1. a), b), c), d); 2. a), b), d); 3. a), c), d), f); 4. a), c), d), f); 5.

Komentarai:

Dėl ryškių Asp.s. bruožų mergaitės socialinė adaptacija smarkiai sutrikusi, labai siauras socialinių kontaktų ratas, dominuoja vengiančio tipo elgesys, prasti socialinio bendravimo įgūdžiai ir orientacija. Ryskus polinkis į ritualus, sereotipijas, itin siauras ir intensyvus interesų ratas. Dėl rigidiskumo,

egocentrizmo ir užsispyrimo mergaitė negalėjo lankyti dailės būrelio, plačiau, visapusiškiau ugdyti turimų sugebėjimų dailės srityje. Reikėtų didinti mergaitės savarankiškumą, gerinti socialinę orientaciją ir supratingumą, plėsti interesų ratą, formuoti bendravimo bei socialinius įgūdžius. Būtų svarbu ir tikslinga į terapijos procesą palaipsniui įtraukti sveikus bendraamžius, suformuoti laisvalaikio užimtumo grupę. Jeigu pavyktų konstruktiviai panaudoti mergaitės domėjimąsi gyvūnais, ir ypač arkliais, galima būtų tikėtis tolesnės jos socialinės adaptacijos gerėjimo. Šiuo atveju pradžioje tikslinga būtų palaikomoji, vėliau - grupinė psichoterapija panašią sutrikimų turinčių vaikų grupėje.

LITERATŪRA

1. Attwood T. Asperger's syndrome. London, Philadelphia // Atheneum Press. 1998, p. 224.
2. Faherty C. What does it mean to me? Structured teaching ideas for home and school. – Future Horizons. 2000, p. 302.
3. Frith U. Autism and Asperger Syndrome. Cambridge // Cambridge University Press. 1991, p. 247.
4. Gillberg C. Asperger syndrome and high-functioning autism // Br. J. Psychiatr. 1998, vol.172, p. 200 – 209.
5. Gillberg C. The Emanuel Miller memorial lecture 1991: Autism and autistic – like conditions: subclasses among disorders of empathy // J. Child. Psychol. Psychiat. 1992, vol.33, p. 813 – 842.
6. Happe F. Autism: an introduction to psychological theory. // London: UCL Press. 1994, p. 152.
7. Hare D. J. The use of cognitive-behavioural therapy with people with Asperger syndrome // J. Autism. 1997, vol.1 (2). p. 215 – 225.
8. Hobson R. P. Autism and the development of mind. Taylor&Francis. 1997, p. 246.
9. Hodgdon L. A. Visual strategies for improving communication. // Quirk Roberts Publishing. 1995, p. 219.
10. Howlin P. Children with autism and Asperger syndrome. // John Willey&Sons, 2000. -331 p.
11. Howlin P. Teaching children with autism to mind-read. // John Willey&Sons. 2000. p. 290.
12. Lesinskienė S. Autizmo sutrikimo samprata, klinika ir diagnozavimo pagrindai. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 1998. p. 20.
13. Lesinskienė S. Vilniaus miesto vaikų autizmas // Daktaro disertacija, biomedicinos mokslai, medicina, psichiatrija – Vilniaus universitetas. Vilnius, 2000.
14. Lesinskienė S., Pūras D. Autistic disorder in children: history and current state of the concept // Acta Medica Lituanica. 1996, vol.4, p. 21 – 29.

15. Mesibov G. B. A cognitive program for teaching social behaviours to verbal autistic adolescents and adults. In: Social behavior in autism. Schopler E., Mesibov G. B., eds. New York: Plenum. 1986. p. 265 – 303.
16. Mesibov G. B., Schopler E., Hearsey K. A. Structured teaching. In: Schopler E., Mesibov G.B., eds. Behavioural Issues in Autism. – New York: Plenum. 1994, p. 193 – 205.
17. Wing L. Autism spectrum disorders // Br. J. Medicine – 1996, vol.312, p. 327 – 328.
18. Wing L. The history of ideas on autism: legends, myths and reality // J. Autism. 1997, vol.1(1), p.13 – 23.
19. Wooten M., Mesibov G. B. Social skill training for elementary school autistic children with normal peers. In: Social behavior in autism. Schopler E., Mesibov G. B., eds.-New York, Plenum. 1986. p. 305 – 319.